

BOUISSAC, Paul—HERZFELD, Michael—POSNER, Roland (eds.):

1986. Iconicity. Essays on the Nature of Culture. Festschrift für Thomas A. Sebeok on his 65th birthday. Stauffenberg. Tübingen.

GADAMER, Hans—Georg:

1960/1984. *Igazság és módszer*. Ford. Bonyhai Gábor. Gondolat, Budapest.

HUMBOLDT, Wilhelm von:

1836/1985. Az emberi nyelvek szerkezetének különbözőségéről és ennek az emberi nem szellemi fejlődésére gyakorolt hatásáról. In: *Válogatott írásai*. Ford. Rajnai László. Európa. 69—115.

Jókk. Jókait-kódex. Szerkesztette P. BALÁZS János. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

Joyce, James:

1922/1974. *Ulysses*. Ford. Szentkuthy Miklós. Európa, Budapest.

PEIRCE, Charles S.:

1931—1935. *The Collected Papers*. Cambridge, Mass.

POLÁNYI Mihály:

1974/1992. A tudományos meggyőződések természete. In: Polányi: 1992. II. 139—160.

1.3. Válaszok

BÉKÉSI IMRE

1.3.1. TOLCSVAI NAGY GÁBOR gondolatmenetéhez egy *elvi-módszertani*, valamint egy *praktikus* megjegyzéssel szeretnék csatlakozni.

Az *elvi-módszertani* megjegyzés azzal a kérdéssel kapcsolatos, hogy komplex alakulat lehet-e rendszertag. Erre a kérdésre inkább *nemmel* szokás felelni, s ebből következően a *de* kötőszó szerepét 'konjunkció'-nak tekintjük. Ekkor például a *tehetséges, de lusta író* kijelentést két kijelentésre tagoljuk: az író tehetséges, és az író lusta; azaz az író tehetséges és lusta. — Ez lehet használati (felszíni) forma is: tehetséges és lusta író. Aki így fogalmaz a szóban forgó íróról, az azért fogalmaz így, mert nem akarja élezni a szemantikai ellentétet az író e két (íróságával kapcsolatos) tulajdonsága között, bár azt elhallgatni sem akarja. Esetleg nem tartja egyedinek vagy különösnek, hogy egy tehetséges író tehetségével megférjen a lustaság; illetőleg hogy egy lusta emberben meglegyen az írás tehetsége is. További okai is lehetnek a tehetséges és lusta viszonyításnak, az ezekben lévő szemantikai azonosság feltárásához azonban ennyi is elegendő — a beszélő nem kívánja ütköztetni e két (más-más értékszintről származó) tulajdonságot egymással. A partnerre bízta, hogy az írásához mint alkotó tevékenységhez társuló alkotás (eredmény, mű, siker stb.) szempontjából viszonyítja-e egymáshoz a két (e szempontból ellentétes következményre utaló) tulajdonságot.

Ha azonban a beszélő nem bízta rá a partnerére, hogy viszonyítja-e egy harmadik szemponthoz (azaz az eredményességhez) a két tulajdonságot, hanem a *de* kötőszó kitételével *készíti* is őt e viszonyításra, akkor itt már olyan komplex (implicit komponensekből is álló) alakulattal kell számolnunk, amely szétfeszíti a 'két kijelentés konjunktív viszonya' -féle elemi szerkezetet (amelyben természetesen azért benne marad a 'konjunkció' is).

Praktikus jellegű megjegyzésem az alakulat tagjainak sorrendjével kapcsolatos. Ha e tagok például a leírt történet időrendjét követik, akkor közöttük az *és* kötőszó viszonyít legmegfelelőbben, mint például Márai Sándor alábbi mondatában: „*Gide a szabadságot remélte a kommunizmustól, és amikor megtudta, hogy ez a rendszer nem tud szabadságot adni, csalódottan elfordult.*” (Napló, 1945—1957. Akadémiai—Helikon Kiadó, 1990. 219.)

tehát

BELÁTOTM, hogy a kékszakállú herceg nem viszi sokra,

hiszen

tudjuk, hogy *Ha* egy művésznövendék csak közepes tehetségű,
akkor az (általában) nem viszi sokra;

de

MENTSÉGÉRE SZOLGÁLJON

az a tény, hogy a kékszakállú herceg eminens szorgalmú,

hiszen

tudjuk, hogy *Ha* egy művésznövendék eminens szorgalmú,
akkor az (általában) valamire azért viheti.

1.4. A kettős szillogizmus módszertani tanulságaiból

A megszorító ('elvárástörő') ellentét két alapformája

BÉKÉSI IMRE

A vizsgálataimmal kapcsolatban elhangzott sokféle kérdés számomra egyetlen kérdésként fogalmazódik meg. Befoghatók-e ezek a kettős szillogizmusnak nevezett elvi jelentésszerkezet vizsgálati keretébe, vagy nem; s ahol nem, miért nem?

A „miért nem?”-re adható egyik válaszcsoportban azok a tények gyűlnek, amelyek a vizsgálati keret hiányos, pontatlan, következetlen voltára utalnak. Ezekkel most — mint a kutató magánbajaival — nem foglalkozom. Itt azt a válaszcsoportot kezdem el ismertetni, amelyben eddig feltáratlan (észrevétlen, érdektelen, differenciálatlan stb.) összefüggések valószínűsíthetők. Ide sorolom mindenekelőtt az ellentétfajtákat, amelyeket a kettős szillogizmus alkalmazásával az eddiginél tagoltabbnak láthatunk. Közülük elsőként a megszorító ('elvárástörő') ellentét kétféle tagolt alapformáját mutatom be, előtte — praktikus okokból — fölvezetem magát a vizsgálati keretet. (I) séma.

0. A kettős szillogizmus egy olyan elvi jelentésszerkezet elnevezése, amelyben a *de* kötőszó nem két kijelentés ('propozíció'), hanem két szillogisztikus érvelés viszonyát jelöli (hozza létre).

0.1. Az elvi jelentésszerkezet alkotórészei: (I) séma.

(I)

$$\left[\begin{array}{c} / A_{pr}^* / \\ / A_p / \\ / A_q / \end{array} \right] \quad de \quad \left[\begin{array}{c} / B_{pr}^* / \\ / B_p / \\ / B_q / \end{array} \right]$$

0.2. Az alkotórészek értelmezése

0.2.1. /A/ de /B/: az ellentétes viszony elő- és utótagja.

0.2.2. Csillag (*): a szillogisztikus érvelésnek csillaggal megjelölt tétele (konklúziója) tipikusan rejtett ('implicit'). A rejtett tartalom a megnyilatkozás nyelvéleg